

Розділ 5

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

УДК 94 (477)

ЄРМІЛОВ В. С.

м. Миколаїв

ГУБЕРНСЬКІ ЛІКАРНІ В ЗЕМСЬКІЙ МЕДИЦИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються роль і місце губернських лікарень у складі земської медицини Півдня України. Ці лікарні дістались земствам від приказів громадської опіки в незадовільному стані. Тому земства, витративши значні кошти, покращили їх стан і добре розвинули медичну діяльність. Але невдовзі виявилось, що вони не мають загальногубернського значення і це привело земські органи та лікарів до думки про їх ліквідацію. Закрити губернські лікарні з різних причин не вдалося.

Ключові слова: губернські лікарні, земська медицина, Південь України.

Постановка проблеми. Губернські лікарні були в усіх земських губерніях. В системі земської медицини вони займали провідне місце. Але доля їх була складною. Адже, знаходячись у віданні губернського земства, вони спочатку здійснювали найбільший обсяг земської медичної допомоги, а згодом повітові земства так розвинули власну систему медицини, що губернські лікарні стали втрачати своє значення. Це спонукало їх до пошуку різних форм виживання. Тому актуальним є вивчення місця і ролі губернських лікарень у загальній системі земської медицини, адже багато проблем того часу перегукується із сучасними проблемами стану і шляхів реформування сучасної системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Вперше детально Херсонську губернську лікарню описав і дав пропозиції з її подальшого використання відомий організатор земської медицини М. С. Уваров [1]. Питаннями ролі, місця та перспективи губернських лікарень взагалі та лікарні Херсонського земства зокрема займався також відомий діяч М. І. Тезяков [2]. Невеликий розділ, присвячений губернським лікарням України, у тому числі Херсонської,

Таврійської, а також Бессарабської губернії знаходимо у ґрунтовній праці С. М. Ігумнова про земську медицину, опублікованій у радянський час [3]. У наш час у загальних рисах згадує про губернські лікарні О. А. Майстренко [4], коротку інформацію про Кишинівську лікарню Бессарабської губернії повідомляє Л. Ф. Циганенко [5].

Отже діяльність губернських лікарень південних земств залишається недостатньо вивченою. Тому метою нашого дослідження стало висвітлення місця і ролі у системі земської медицини та результатів діяльності лікарень Херсонського, Таврійського і Бессарабського губернських земств.

Для досягнення визначеної мети поставлені такі завдання: показати стан губернських лікарень у складі богоугодних закладів приказів громадської опіки до та після передачі їх південним земствам, з'ясувати зусилля земств з розвитку діяльності цих лікарень, показати відношення повітових земств до губернських лікарень, описати намагання земських органів і лікарів ліквідувати такі лікарні, проаналізувати результати цих спроб.

Прикази громадської опіки в усіх губернських містах передали земствам свої богоугодні заклади, які були комплексом закладів з лікування та опіки дорослих і дітей. Центральними закладами у цих комплексах були лікарні, які й стали потім губернськими лікарнями.

У Херсоні будівництво такої лікарні почали у 30-х роках XIX ст., а закінчили у 50-х роках. Губернське земство лікарню від приказу прийняло 14 грудня 1865 р. У цей час у лікарні на 60 ліжок знаходилося 38 хворих (19 чоловіків і 19 жінок).

Одразу було встановлено незадовільний стан приміщень лікарні, які не відповідали вимогам госпітальної гігієни, а також «невозможність, в виду старинного типа постройки, распределять больных по роду болезни» [6, с. 228]. Тому земство приступило до благоустрою, ремонту і розширення закладу наскільки це їм дозволяли наявні кошти.

За перші три роки, 1866–1868 рр., провели робіт, переважно внутрішніх, на значну суму – 28 682 руб. Розширили також штат персоналу майже у два рази, з 64 до 101 працівника, при цьому річні витрати на утримання персоналу з 5718 руб. збільшилися до 13 122 руб.

Роботи з покращення лікарні продовжувалися до 1880 р. Найзначнішими з них були такі: влаштування вентиляції, перебудова ретирад, влаштування покійницької у складі каплиці та секційної кімнати, створення аптеки з лабораторією при ній, будівництво бараків для літнього розміщення хворих, влаштування невеликого приміщення з трьома палатами та кімнатою персоналу для гострозаразних хворих [6, с. 228–229].

У 1872 р. при губернській лікарні відкрили фельдшерську школу. Певний час при ній була і акушерська школа.

У подальшому лікарня продовжувала розвиватись. Значними досягненнями були: за період 1880–1890 рр. – спорудження водопроводу з Дніпра; за 1891–1900 рр. – влаштування операційної кімнати згідно вимог науки, що дало можливість проводити операції у цілком асептичних умовах, встановлення дезинфекційної камери.

Заходи з покращення лікарні одразу давали позитивні результати, про що свідчили відгуки вищих інстанцій того часу: «Из отношения начальника губернии за 1868 и 1869 гг. видно, что посещавшие богоугодные заведения Новороссийский генерал-губернатор, инспектор по медицинской части и неоднократно губернатор нашли их в отличном порядке и совершенной исправности: «вообще во всем управлении заведениями видны: хороший присмотр и заботливость».

Ревизионная комиссия доложила собранию 1869 г., что «больница в отличном состоянии: все относящееся до удобного размещения больных, доставления им возможно больших удобств, здоровой и питательной пищи, с целью облегчения страдания их и споспешествования выздоровлению, составляет постоянную заботу управы».

Наконец, в 1876 г. деятельность губернских земств, в том числе и Херсонского, по попечению о богоугодных заведениях, обратила на себя внимание высшего правительства, Министр внутренних дел в своем отношении указывал, что переданные от приказов богоугодные заведения значительно улучшились против прежнего времени: «не говоря о прекрасном порядке, в котором содержатся эти заведения, многие земства прилагают непрестанные старания к улучшению школ и к доставлению призреваемым возможно больших удобств, с каковою целью возводятся новые здания, приспособляются существующие, открываются новые заведения, улучшается пища призреваемых, больничные аптеки снабжаются всеми новейшими врачебными средствами» [6, с. 230–231].

Завдяки покращенням, губернська лікарня, на відміну від приказного періоду, весь час заповнювалась хворими і, навіть, переповнювалась. Змінився і контингент хворих. На губернському з'їзді лікарів М. П. Боголюбов говорив: «Я вступил в заведование Херсонской больницей в 1862 г. и число больных в год не превышало 500. Это были пожарные, нижние полицейские чины, отставные солдаты и чиновники и никого из крестьян. В 1873-м году в этой больнице было 1500 больных ..., а число крестьян едва ли не более половины общего

числа больных, остальные в основном мещане. Из этого видно, что доверие крестьян к больнице возрастает, и, по моему мнению, – единственный способ лечения крестьян – это в больницу» [7, с. 147].

За 1866 р. тут було проліковано 1089 стаціонарних хворих, за 1870 р. – 1132, за 1875 р. – 1468 і за 1880 р. – 1811 хворих. На постійне зростання цього показника впливало збільшення ліжковості до 100 місць (у 80-х роках – до 155 ліжок), а також, «помимо возрастания цифры населения, дававшего потому большее число больных, – изменение системы платы из месячной в поденную и, весьма вероятно, большее доверие простого народа к больнице и лечению вообще». За 1890 р. у лікарні пролікувалося вже 2020 хворих, а за 1899 р. ця цифра стала надто великою – 2839 хворих, при тих же 100 штатних ліжках. Це свідчило про постійне переповнення лікарні [6, с. 231,233].

Спершу лікарня обходилась одним старшим лікарем та одним ординатором, а з відкриттям фельдшерської школи запросили ще одного лікаря-ординатора. Згодом медичний персонал лікарні складався із старшого лікаря, 2 штатних ординаторів, 2 зверхштатних лікарів-ординаторів, 3 фельдшерів, 2 фельдшерниць-акушерок, 1 масажистки і 4 сестер милосердя. В аптеці лікарні працювали управляючий, його помічник і 2 фельдшери.

У лікарні були організовані чергування лікарів, фельдшерів, сестер милосердя та учнів старших класів фельдшерської школи, що забезпечувало постійну цілодобову як госпітальну, так і амбулаторну допомогу.

Кількість амбулаторних хворих також постійно збільшувалась. Наприклад, за період 1890–1894 рр. кожного року в середньому зверталось 9549 амбулаторних хворих, вони зробили 11 885 відвідувань. За період 1895–1899 рр. щорічно амбулаторну допомогу отримували 11 342 хворих з 14 661 відвідуванням. Тобто за перші вказані п'ять років щоденне середнє число амбулантів складало 33, а за другу п'ятирічку – 40.

При всіх позитивах діяльності поступово виявилось, що губернська лікарня не має загальногубернського значення, а по складу

своїх хворих являється міською лікарнею для Херсона, адже на початок 90-х років більше 80% хворих в ній були жителями міста. Звернули на це увагу ще на II губернському з'їзді земських лікарів: «Губернские богоугодные заведения в г. Херсоне, будучи содержимыми на счет сумм губернского сбора, служат, однако, для удовлетворения нужд различных районов губернии не в одинаковой степени. Заведениями этими, и преимущественно больницею, из всех частей губернии могут пользоваться с удобством только гор. Херсон и Херсонский уезд. Другие же, более удаленные части губернии, если и пользуются этими заведениями, то только с большими или меньшими неудобствами» [8, с. 33].

Тому роль і значення губернської лікарні розглядалися у 1891 р. на XII губернському з'їзді лікарів і представників земських управ. У доповіді «О больничном деле в Херсонской губернии» відомий дільничний лікар Єлисаветградського повіту О. А. Юцевич говорив: «Херсонская губернская больница обставлена хорошо и удовлетворяет почти всем предъявляемым к губернской больнице требованиям, а именно: во первых, имеет все необходимые пособия; во вторых, имеет на кровать достаточное количество воздуха; в третьих, имеет специальные отделения, хотя не все должныствующие быть в губернской больнице, но, вместе с тем наша больница отличается одним не симпатичным свойством, – свойством, присущим, впрочем, и другим губернским больницам, – а именно, она служит только Херсону и отчасти уезду» [9, с. 316–317].

А так, як губернська лікарня була у свій час передана земству в складі богоугодних закладів, які згідно закону не підлягали ліквідації, то з'їздом були вказані такі 3 шляхи вирішення проблеми: «1) сократить больницю до штата, принятого от приказа общественного призрения, приспособив ее для целей приготовления фельдшеров и фельдшерниц-акушерок, с сохранением в то же время значение больницы для г. Херсона; или 2) обновить больницю клинически, подняв ее авторитет в научном отношении, чтобы врачи, могли в ней совершенствоваться в той или другой отрасли медицины и, главным обра-

зом, практиковаться в хирургии; или, наконец, 3) обратитъ ее в особое отделение для призрения хронических больных всей губернии, требующих специального ухода и лечения» [6, с. 235].

На сесії губернських зборів 1891 р. управа висловила свою думку про можливість скорочення ліжок губернської лікарні до початкових 60, з тим, щоб 30 з них призначались для хворих жителів міста Херсона і для потреб фельдшерської школи, а решта 30 ліжок використовувались для хронічних хворих з усієї губернії. Разом з тим, управа допускала влаштування губернської лікарні і в іншому місці губернії, наприклад, у Єлисаветграді.

Такий варіант виник у зв'язку з клопотанням Єлисаветградського повітового земства про прийняття утримання земської лікарні у м. Єлисаветграді на губернський рахунок. Своє прохання Єлисаветградське земство пояснювало тим, що їхня лікарня, знаходячись на межі двох дуже населених повітів, Єлисаветградського та Олександрійського, обслуговує жителів цих повітів, а головним чином, слугує обсерваційним пунктом для великої частини прийшлих у губернію сільськогосподарських робітників. Отже, порівнюючи характер діяльності губернської лікарні у Херсоні та повітової лікарні у Єлисаветграді, виходило, що Єлисаветградська лікарня має більше підстав називатися губернською.

Дві пропозиції, губернського з'їзду і губернської управи були передані для розгляду лікарській раді губернської лікарні і губернській медичній комісії (у ній більшість також належала лікарям губернської лікарні). Тому медична комісія, ухилившись від прямої відповіді, категорично заявила що «вопрос о реорганизации больницы в смысле предложенный, высказанных на XII съезде, не подлежит обсуждению» [6, с. 235–236].

Не вирішивши питання за допомогою губернських медичних органів, управа передала його на розгляд повітових з'їздів лікарів і повітових земських зборів. Повіти приєдналися до пропозицій XII губернського з'їзду лікарів, на підставі чого, губернське збори 1893 р. вирішили поступово скоротити кількість ліжок лікарні до штатних 60, а 50 ліжок

залишити запасними і залучити Херсонське міське самоуправління, яке не мало свого лікувального закладу, до участі в утриманні губернської лікарні. Стосовно ж перетворення Єлисаветградської повітової лікарні у губернську, повіти висловилися проти і зборами ця пропозиція було відхилено [10, с. 173].

З питання скорочення ліжковості та штату губернської лікарні, то тут малось на увазі вивільнені таким чином кошти направити на розширення медичної допомоги у повітах.

До розгляду долі губернської лікарні повертались ще на XIII (1895 р.) і XIV (1899 р.) губернських з'їздах лікарів, які загалом погоджувались з пропозицією скорочення ліжок лікарні до 60 і використання їх у навчальному процесі фельдшерської школи. Але було запропоновано відкрити при лікарні ще і курси для підготовки фельдшерниць-акушерок. Ці курси дійсно певний час діяли при лікарні. У 1896 р. лікарня вже мала 60 штатних ліжок і 40 запасних, функціонували такі відділення: чоловіче та жіноче терапевтичні відділення, чоловіче та жіноче хірургічні відділення, гінекологічне, пологове та заразне відділення, пізніше створили венерологічне відділення для жінок і чоловіків.

Залучити ж Херсон до утримання губернської лікарні не вдавалось. Запропоновану міською управою щорічну субсидію лікарні у сумі 8000 руб. дума з міського кошторису виключила. Тому губернське земство, скасувавши у губернській лікарні з початку 1900 р. плату за лікування для жителів повітів та всіх епідемічних хворих, зберегло плату за лікування з жителів міста Херсона [6, с. 237].

Питання місця губернської лікарні у системі земської медицини, раціональності витрат коштів на її утримання у 90-ті роки і на початку XX ст. загострилося в усіх губерніях. Це відбулося під впливом «епидемии начала 90-х годов и холерных волнений, при потребности средств на вводимую тогда санитарную организацию, а также под влиянием доклада Н. И. Тезякова [санітарний лікар Єлисаветградського повіту – авт.] Пироговскому съезду 1899 года, отрицавшего общегубернское значение губ. больниц и намечавшего способы избавиться от них. Доклад этот Пиро-

говским Обществом был разослан во все губ. земства и дал повод к обсуждению земскими собраниями занимавшего их вопроса» [2, с. 72].

Стримуючи розвиток лікарні, губернські збори 1907 р. все ж погодились ввести у її штат посаду лікаря-ординатора з очних, горлових, вушних і носових хвороб. На сесії губернських зборів 1908 р. губернська управа в доповіді про можливість передачі губернських медичних закладів повітам щодо губернської лікарні говорила: «Губернская земская больница в деле лечения обслуживает, главным образом, г. Херсон и только отчасти ближайшиє к г. Херсону поселения. С этой стороны она никакого значения в смысле учреждения губернского земства не имеет. С другой стороны, как лучше других больниц обставленная, она является центральным лечебным заведением, куда из уездных больниц передаются больные для операций в более серьезных случаях и куда участковые врачи нередко приезжают для практических работ. Если к этому прибавить, что существующая фельдшерская школа при больнице предназначена для приготовления фельдшерского персонала для всей губернии, то это, без сомнения, придает ей значение губернского учреждения» [11, с. 190].

Але в 1911 р. особлива комісія губернських зборів заявила, що губернська лікарня існує тільки для потреб фельдшерської школи, тому школу можна передати одному із земств, а лікарню закрити. Жодне земство не виявило бажання розмістити у себе школу і питання закриття лікарні залишилось відкритим [12, с. 393–401]. При цьому губернські збори вирішили просити в уряді дозволу на закриття лікарні.

У 1914 р. у відповідь на клопотання Херсонського міського самоуправління про не закриття лікарні, губернські збори уповноважили управу продовжити діяльність її, якщо місто з 1916 р. стане виділяти субсидію на утримання лікарні та надасть їй безплатно електроенергію [13, с. 2].

Після початку Першої світової війни при губернській лікарні був влаштований лазарет на 101 ліжко для поранених і хворих вої-

нів, для цивільного населення залишилося 60 ліжок, тому питання ліквідації лікарні втратило свою актуальність [14, с. 21].

Таврійському земству губернська лікарня разом з відділенням душевнохворих і богодільнею теж дісталась від приказу громадської опіки, яку на 90 ліжок воно прийняло в 1870 р. Невдовзі виявилось, що вона має невеликий район обслуговування – переважно губернський центр та його околиці. На це все частіше звертали увагу земські органи та лікарі. Незадоволення викликало і те, що губернське земство більшу частину своїх коштів, призначених на медичну справу, витратило в основному на губернську лікарню. Врешті на губернських земських зборах у 1900 р. про таке становище лікарні зробила спеціальну доповідь губернська управа (ініціатива розгляду цього питання належала Ялтинському земству). Підставою для доповіді послужили дані про заповнення лікарні хворими: «и тут оказалось, что соматическая больница наполняется большей частью городскими жителями. Сознывая всю трудность передачи теперь губернской больницы в другие руки, собрание высказалось за реорганизацию собственно соматической больницы в смысле устройства таких отделений (глазное, ушное, гинекологическое), функционирование которых имело бы больший *raison* для губернии, чем теперешние терапевтическое, заразное и др. Иными словами, земское собрание думало создать из губернской больницы своего рода университетский центр, куда посылались бы уездными врачами больные с трудными и запутанными случаями по указаниям специалистов». Про таке рішення губернських зборів земський лікар Н.К. Янчевський у своїй статті з питання про подальшу медичну діяльність губернського земства сказав: «Не вдаваясь в разбор этого постановления, мы только отметим, что дальнейшего движения оно не получило» [15, с. 46].

У наступні роки діяльність лікарні збільшувалась. За 1901 р. у її 5 відділеннях (хірургічному, терапевтичному, психіатричному, венерологічному і пологовому) лікувалось 2884 хворих, за 1902 р. – 3342 хворих і за 1903 р. – 3178 хворих. Серед всіх хворих за ці

З роки 64,9–67,7% склали жителі Сімферополя (більше половини) і Сімферопольського повіту. Росла і кількість амбулаторних хворих: за 9 місяців 1902 р. число їх складало 40134, а за 9 місяців 1903 р. – вже 52 096. За амбулаторною допомогою у губернську лікарню звертались тільки жителі Сімферополя та його околиць. Витрати губернського земства на лікарню за 1901–1903 рр. зросли на 18,3%, тоді як надходження до губернської казни за цей період збільшились менше ніж на 8% [16, с. 38–39,43].

Такі тенденції росту показників обслуговування у діяльності Таврійської губернської лікарні продовжувались. Так, за 9 місяців 1906 р. у лікарні було 3328 стаціонарних хворих і 58 384 амбулаторних хворих [17, с. 635–636].

Ще у 1879 р. Таврійські губернські земські збори запропонували Сімферопольському повіту і місту Сімферополю взяти участь в утриманні губернської лікарні. На що Сімферопольські повітові збори відповіли: «учитывая, что уездное земство уже принимает участие в содержании Богоугодных заведений платежом губернского сбора и что в Симферополе существует больница Таранова-Белозерова, учрежденная одним из землевладельцев этого уезда, в которой лечатся жители уезда, постановлением 11 сентября 1879 г. принять участие в дальнейшем содержании больницы принять на себя не нашло возможным» [18, с. 21–21]. А Сімферопольська міська дума в пам'ять подій 1881 р. (загибель царя Олександра II і сходження на престол Олександра III) утвердила: «учредить при Богоугодных заведениях с будущего 1882 г. навсегда особую палату с наименованием ее «Александровская» для бесплатного пользования беднейших граждан г. Симферополя без различия наций, с выдачею от города единовременно 1400 и ежегодно 1500 р.» [18, с. 6–6]. За рахунок міста були влаштовані палата на 15 ліжок і 5 ліжок для душевнохворих.

У свою чергу і губернське земство вирішило в ознаменування подій 1888 р. (врятування царської сім'ї в катастрофі при Борках) відкрити при губернській лікарні зразкове

хірургічне відділення на 15 ліжок для безплатного лікування і утримання хворих за рахунок губернського земства [18, с. 1].

Таврійські губернські збори 1908 р., враховуючи, що «Сенат признал за земством право сокращать число коек в губернской больнице и закрывать целые отделения», вирішили: «соматическое отделение губернской земской больницы закрыть, в виду чего предложить управе в течение 1909 года довести количество занятых коек до нормы – 121 койки, а с 1 января 1910 года совершенно прекратить прием больных в соматическое отделение. Вопрос о хирургическом отделении передать в уездные собрания для выяснения того, в каком составе коек надлежит сохранить его: в составе ли 15 коек в хирургическом бараке или же сохранить открытыми также 37 хирургических коек, находящихся в общем здании больницы» [19, с. 7].

Але виконання цього рішення призупинило Міністерство внутрішніх справ, «которое, признав за губернским земством право на закрытие соматической больницы, отсрочило это закрытие до 1 января 1913 г., но при непременном условии сохранения учрежденного при ней хирургического барака в память события в Борках и Александровской палаты, устроенной при больнице по соглашению земства с городом Симферополем на средства последнего, в память Государя Императора Александра II» [20, с. 6].

Губернське земство вирішило закрити губернську лікарню у 1913 р. таким чином: «если город возьмет земские помещения, то закрыть больницу с 1 марта, а если город решит открыть больницу в наемном помещении, то до 1 мая». Тому Сімферопольська міська дума вирішила терміново будувати свою лікарню на 50 ліжок і просила земство не закривати лікарню до 1 липня 1914 р., обіцяючи губернській лікарні субсидію в сумі 10000 руб [21, с. 188].

На XI губернському з'їзді лікарів і представників земств Таврійської губернії 1913 р. земська комісія «признала, что губернская земская больница не имеет общегубернского значения, приветствует ее закрытие и освобождающиеся средства предлагает употре-

бить на образование больничного фонда по развитию и улучшению лечебных учреждений в уездах» [22, с. 494].

Але Губернське по земським і міським справам присутствіє перенесло закриття лікарні до 1 липня 1914 р. [23, арк. 118].

Через те, що у складі губернської лікарні були такі особливі підрозділи, як хірургічне відділення (Олександрівський хірургічний барак), Олександрівська палата і амбулаторія (Миколаївська), своїм виникненням зв'язані з царською сім'єю, тому вони «по формальним обставинам» не могли бути ліквідовані. З цієї причини Таврійська губернська лікарня, хоч і дещо у зміненому вигляді, продовжувала існувати [24, с. 94]. Під час Першої світової війни на її базі функціонував лазарет для поранених і хворих воїнів.

У Бессарабській губернії у складі богоугодних закладів у м. Кишиневі земству також дісталась губернська лікарня. Вона була збудована ще у 1815 р. У 3 корпусах розташовувались відділення для психічно хворих, сифілітичне і загальне хірургічно-терапевтичне. Медичний штат лікарні складався з 2 лікарів і 4 фельдшерів [5, с. 144].

У 1870 р. вона мала 104 ліжка і за рік у ній пролікувалося 912 хворих (проти 1132 хворих на 60 ліжках Херсонської лікарні). У 1890 р. у Кишинівській губернській лікарні було вже 225 ліжок (найбільше серед південних губерній), лікування отримали 2719 хворих (127412 ліжко-днів) [2, с. 76]. У 1898 р. лікарня вже нараховувала 300 ліжок.

При Кишинівській губернській лікарні діяли фельдшерська і акушерська школи.

Витрати на лікування у цій лікарні також були найбільшими. Середня вартість перебування 1 хворого за 1887 р. (при 165 ліжках з душевнохворими) складала 276 руб. 10 коп. (у Херсонській лікарні – 272 руб. 18 коп., у Таврійській – 244 руб. 70 коп.). При чому у структурі витрат найбільшими були втрати на утримання персоналу лікарні та вартість власне лікування [25, с. 62–63].

Так як лікарня Бессарабському земству дісталась у поганому стані, йому приходилося витрачати значні кошти на її покращення та розширення. Користувався ж нею також

переважно центральний регіон губернії, що викликало незадоволення решти повітів, у тому числі периферійного південного Акерманського. Але Бессарабському земству закрити губернську лікарню теж не вдалося. Під час війни при ній також діяв лазарет для воїнів.

Висновки. Отже, губернські лікарні південних земств, значно розвинувши свою діяльність, не виконували загальногубернських функцій. Це привело до обґрунтованих намірів земських органів і лікарів ліквідувати губернські лікарні, а вивільнені таким чином кошти направити на розвиток мережі повітової медицини. З різних причин зробити це не вдалося. Питання рівномірного розповсюдження медичної допомоги на адміністративній території актуальне і сьогодні.

Список використаних джерел

1. Уваров М. С. Описание Херсонской губернской земской больницы / М. С. Уваров // Земская медицина Херсонской губернии. — Херсон, 1888. — С. 685—715.
2. Игумнов С. Н. Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав У.С.С.Р. в Бессарабии и в Крыму / С. Н. Игумнов. — К., 1940. — 154 с.
3. Тезяков Н. И. К вопросу о строе земской медицины в настоящее время и ближайшем будущем / Тезяков Н. И. // Больничная газета Боткина. — 1901. — № 32. — С. 1343.
4. Майстренко О. А. Роль Херсонського земства в медичному обслуговуванні населення у 1865—1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. А. Майстренко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2006. — 20 с.
5. Циганенко Л. Ф. Діяльність Бессарабського земства в галузі охорони здоров'я (друга половина XIX — початок XX ст.) / Л. Ф. Циганенко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Історія та географія. — 2013. — Вип. 47. — С. 142—146.
6. Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865–1899 гг. Вып. II. — Херсон: Издание Херсонской Губернской Земской Управы, 1906. — 299 с.
7. Четвертое заседание съезда земских врачей Херсонской губернии (окончание) // Сборник Херсонского земства. — 1874. — № 12. — С. — 145—159.
8. Об отношении известного района губернии к Херсонским Богоугодным заведениям, а также к городским заведениям, по преимуществу Одесским // Сборник Херсонского Земства. — 1875. — № 8. — С. 33—34.
9. Юцевич О. А. О больничном деле в Херсонской губернии / О. А. Юцевич // XII съезд земских врачей и членов уездных управ в г. Херсоне (10–17 сентября 1891 года). Доклады, отчеты делегатов, отчеты о заседаниях и проч. — Херсон, 1891. — С. 313–321.

10. Из постановлений Херсонского губернского земского собрания // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1893. — № 21. — С. 173—174.
11. О передаче учреждений губернского земства в ведение уездных земств // Херсонское губернское земское собрание XLIII очередной сессии 1908 года. Доклады управы, Журналы собрания. Доклады комиссий. — Херсон, 1909. — С. 189—191.
12. О судьбе фельдшерской школы в связи с закрытием губернской соматической больницы // Херсонское губернское земское собрание XLVII очередной сессии 1912 г. Доклады управы и комиссии. Журналы собрания. — Херсон, 1913. — С. 393—401.
13. Постановления Херсонского губернского земского собрания XLIX очередной сессии 1914 года по медицинской части // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1915. — Выпуск I-II. — С. 1—4.
14. Общий административный и хозяйственный отчет Херсонской губернской земской управы за 1916—1917 г. — Б.м.и., б.г.и. — 63 с.
15. Янчевский Н. К. К вопросу о дальнейшей деятельности Таврического губернского земства по народному здравоохранению / Н. К. Янчевский // Вестник Таврического Земства. — 1904. — № 10. — С. 42—51.
16. Могилевский В. Губернская земская больница / В. Могилевский // Вестник Таврического Земства. — 1904. — № 18. — С. 37—43.
17. Из отчета Таврической губернской земской управы // Вестник Таврического Земства. — 1906. — № 51—52. — С. 635—636.
18. Держархів АР Крим, Ф. 60, оп. 1, спр. 182, 59 арк.
19. Постановление по медицинской части очередных земских собраний сессии 1908 г. Постановления Таврического Губернского Собрания // Сведения о заразных болезнях и состоянии врачебно-санитарного дела в Таврической губернии. — 1909. — № 1. — С. 1—13.
20. Держархів АР Крим, ф. 60, оп. 1, спр. 490, 19 арк.
21. Постановления уездных и губернского земских собраний 47-й очередной сессии по медико-санитарной части // Врачебно-санитарная хроника Таврической губернии. — 1913. — № 3. — С. 165—197.
22. Иоффе Д. Б. XI Губернский съезд врачей и представителей земств Таврической губернии / Д. Б. Иоффе // Врачебно-санитарная хроника Таврической губернии. — 1913. — № 9. — С. 482—494.
23. Держархів АР Крим, ф. 60, оп. 1, спр. 482, 148 арк.
24. Журналы заседаний Таврического губернского земского собрания 52-й очередной сессии с 30 мая по 7 июня (с 17 мая по 25 мая) 1918 года. С приложением отчетов, сметы и докладов. — Симферополь, 1918. — 99 с.
25. Общий административный и хозяйственный отчет Херсонской земской управы за 1887/8 год // Сборник Херсонского Земства. — 1888. — № 11. — С. 59—77.

ЕРМИЛОВ В. С.

ГУБЕРНСКИЕ БОЛЬНИЦЫ В ЗЕМСКОЙ МЕДИЦИНЕ ЮГА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются роль и место губернских больниц в составе земской медицины Юга Украины. Эти больницы достались земствам от приказов общественного призрения в неудовлетворительном состоянии. Поэтому земства, потратив значительные средства, улучшили их состояние и хорошо развили медицинскую деятельность. Но вскоре оказалось, что они не имеют общегубернского значения и это привело земские органы и врачей к мысли об их ликвидации. Закрыть губернские больницы по разным причинам не удалось.

Ключевые слова: губернские больницы, земская медицина, Юг Украины.

YERMILOV V.

THE PROVINCIAL HOSPITALS IN THE MEDICAL SERVICE OF SOUTHERN UKRAINE ZEMSTVO

This article examines the role and place of the provincial hospitals as part of medical service of Southern Ukraine. These hospitals were in a very poor condition. Therefore zemstvo, spending considerable sum of money improved their status and developed medical practice. But soon it turned out that they didn't have a common provincial significance and this led agencies of zemstvo and doctors to think about their elimination. The idea to close provincial hospitals for various reasons failed.

Keywords: provincial hospitals, medical service of zemstvo, Southern Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2014